

Віталій Мацько

Хмельницький (Україна)

ОБ'ЄКТИВНІ Й СУБ'ЄКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ОЦІНЦІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

В українському літературному процесі ХХ століття залишаються постаті, які очікують на кваліфіковане фахове поцінування свого доробку. З-поміж них – Докія Кузьмівна Гуменна (1904–1996), хоча й ім'я письменниці зарясніло на сторінках газет, журналів, наукових розвідок ще з 90-х років минулого століття. Втім, дослідники означену проблему – об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку української літератури – досі не порушували, тоді як авторка її чітко позначила в прозі non-fiction. Відтак актуальність дослідження спонукає до позначення мети – охарактеризувати об'єктивні й суб'єктивні тенденції розвитку української діаспорної літератури в оцінці Докії Гуменної.

Українська література перших пореволюційних років ХХ ст. розвивалася в складних історичних та соціальних умовах. Бракувало паперу, не стачало коштів на прожиття, голод 1921–1922 р. ослаблював організм людини. Студенти постійно просили в ректорату матеріальної допомоги. Саме 1922 року 18-літня Докія Гуменна стає студенткою Київського ІНО. Після подолання важких матеріальних нестатків, після опанування науки, її прийняли в ряди письменницької організації «Плуг». Дуже швидко для дівчини «прошуміла літературна дискусія, зацвіло від безлічі блискучих літературних вечорів. Це – найцікавіший час за все моє перебування близько літературного життя. Вільно схрещувалися різні погляди, тоді я побачила, які багаті сади української літератури. А як весело й невимушено всі ці дискусії, диспути й суперечки відбувалися! Що не ім'я, то особистість, неподібна ні на яку іншу. Це була найщасливіша для мене, як літератора, найбагатша доба.

Було де вчитися, було повно, було надзвичайно цікаво. Дяка долі, що хоч трохи я цього захопила. Маю уявлення, що таке вільна література. Потім вдерлися в цей сад непрохані садівники... Садівники? Рубачі! Почали зникати українські письменники один за одним. З об'єднання «Західна Україна» залишилось тільки двоє: Л. Дмитерко і А. Турчинська. Не стало Б. Антоненка-Давидовича, Я. Савченка, В. Ярошенка, Г. Шкурупія, Ф. Якубовського, всіх неокласиків. Зникли й Ю. Будяк, В. Підмогильний, В. Тенета, Г. Яковенко, С. Жигалко, Є. Плужник, Г. Косинка... Всіх не перечислю, бо багато... За ними зникли й правовірні: Б. Коваленко, С. Щупак, П. Колесник, Є. Шабльовський... Наставала порожнеча.

Репресії минули Д. Гуменну стороною, а все ж хмари згущувались і над нею – стала «жертвою світлого майбутнього». Партійні критики негативно ставились до творчості письменниці, звинувачуючи у відхиленні від ідеологічного курсу, наміченого комуністами, закидали їй наклепництво на радянську дійсність. Так, Ілля Стебун (Кацнельсон), редактор журналу «Літературна критика», привселюдно на зборах сказав: «У нас трапляються непростені провали на ідеологічному фронті, зразком чого може служити журнал «Радянська література» (число 3, 1940 рік). Там знаходимо повість відомої куркульської письменниці Докії Гуменної повну наклепів на радянську дійсність. Я читав цю, з дозволу сказати, повість і не бачу, чим керувалися редактори, що пустили до друку це графоманське твориво. Ми повинні оточити презирством і зневагою таких авторів, що не хочуть чи нездібні влитися в потужне русло радянської, справді партійної, літератури...».

Гнітючу атмосферу передвоєнної літературної доби в Україні мемуарист описує в другій книзі «Жар і крига»: «Перша стаття була Л. Смульсона в журналі «Літературна критика» (ч. 7, 1940), дуже подібна до Стебунового нападу з наголосом на моє графоманство. В донбасівській газеті «Сталинское племя» з'явилася стаття Н. Яковлева «На задворках життя» (16 окт., 1940). А остаточно припечатала мою репутацію «наклепниці» стаття А. Фарбера «Лживая повесть» у московській «Правді» (23 октябрю, 1940). Що ж привернуло увагу цих гицлів із Стебунової зграї до «Віру-

са»? Видрукувані ж кілька інших речей, – не було ні слова критики, ніхто не хвалив, не гудив. Аж нарешті оце діждалася! Річ у тому, що я не добачила одної дрібнички. В повісті «Вірус» один із персонажів зветься «Скульський». А я й з думки випустила, що один із цих «пісателів» має таке саме прізвище. Може це й примусило їх прочитати? А тоді почався погром. Чому? Бо впізнали самих себе».

Означені публікації фактично були політичним доносом. Після таких «авторитетів» від літератури, які запосіли всі ключові пости, шлях для Докії Гуменної був закритий, редактори завертали рукописи.

Перед наступом радянських військ на Київ Д. Гуменна за кошти, що їй дав Г. Костюк, виїжджає до Львова, затим до Австрії, Німеччини, перебуває в таборах для переміщених осіб, де завершує роботу над романом «Діти Чумацького Шляху», що над ним почала працювати ще в Києві. Першу-третю книгу надрукувала 1948 р. в Мюнхені, четверту книгу – 1951 р. в Нью-Йорку. Перебуваючи в Німеччині, продовжила вести щоденник, якого започаткувала ще 1933 року. Звернення до нефікційної прози Д. Гуменна розглядала як «вигребування з пам'яті досвіду і теперішня його оцінка – свого роду пам'ять... на шляху до вдосконалення» Перші щоденникові зошити при спішному виїзді із австрійського м. Грац письменниця передала на зберігання Лідії Бурачинській-Рудик, а вона, побоюючись, аби денник не потрапив у руки червоноармійців, спалила зошитки. Про цю подію скрушно занотувала: «9 грудня, 60 р. Перечитую, щоб виявити провідні вузли (лінії)? Яка втрата, що немає 33-39 рр. Та не допоможе. Бурачинська винна, бо спалила в Граці, а я винна, що не побачила своєї помилки та віддала цінне, а з собою взяла чистий папір. Було так, що вже мали входити в Грац більшовики, і я, вириваючись із Грацу, дала Бурачинській на схов свої матеріали. Бурачинська, що мала лишитися, з перестрашу все попалила».

Перебуваючи в Німеччині, Д. Гуменна 19 березня 1948 року знову звернулася до ведення щоденника. Почала із зошита № 20 (очевидно, зошити 1-19 пропали у вирі війни), що його назвала

процесом лабораторним, зокрема в «таких записах, як мій 58-й зошит щоденника. Це – процес неоформлений у думки. Це – робота душі, школа вдосконалення». Саме так потлумачує авторка свою творчу працю над щоденником. У нефікційній прозі постають події, факти, суспільні і культурні явища еміграційного життя у порівняльному аспекті, спогадах-міркуваннях про минуле з проекцією на сучасність: «У самім ... стилі Хвильового звучить протест суверенно державної психіки Нового Українця проти провінційно-колоніальної пилипенківщини, політичної тупості, вайлуватого самозакоханої, графоманівсько-етнографічної і – безнадійної!»

Це може про мене? Це ж таких, як я, Пилипенко підбадьорював, вишукував, штовхав «у люди». От, що він робив, а його за те тепер шельмують. І хто? Євген Маланюк... І знов я питаю: невже «Плуг» нічого не вніс доброго? Де ж мали пробувати сили, розвиватися ті маси, сколихнуті революцією, про які так гарно всі вони тепер говорять?».

Відштовхуючись від цитати Є. Маланюка, з якою не погоджується, авторка щоденника ніби розмовляє із власним «Я». Занотована суб'єктивно-психологічна оцінка літературного процесу 20-х років минулого століття мисленнєво резонує до екзистенціалкоду, навіртає в минулий час, найщасливішу для неї добу задля осмислення і самооцінки творчого процесу власного і своїх колег.

У її розмислах прочитується етнопсихологічна оцінка людини. Потрапивши в еміграційне середовище, самотня жінка прагнула спілкування, але кожен комунікант кине кілька слів, речень й поспішає свої проблеми вирішувати. Таке ставлення оточуючих сприймала болісно, тому й занотувала в діаруші сокровенне, як екзистенційний, внутрішній монолог: «Не думати про себе». Це писання моє помагає мені не думати про себе, не жаліти себе. Адже ж я себе вчила цього і в Києві, в атмосфері ізоляції й вигнаності з літературного життя. Тепер це в точності повторилося. Моя собі відповідь: ні на кого не звертати уваги. Видавати усе – в дуже малій кількості, аби не пропало, і не чекати їх визнання». Суб'єктивна позиція щодо оцінки діяльності еміграційного культурного середовища вилилась у філософські ремінісценції про онтологічне,

у теоретизування над ідеєю зображення довкілля, бо, як писав Е. Гуссерль, реальний світ не існує апіорі, а лише в людській свідомості, передбаченні, «світ є те, що мною усвідомлюється, що дійсне для мене. В моїй інтенціональності він легітимується, в ній він отримує своє значення і смисл буття». Для щоденникаря, отже, затишним є внутрішній світ, а зовнішній моделює переважно невеселими тонами-переливами.

Авторка «уживлює» в текстову структуру нефікційної прози багатоголосся, що підсилює психологічну переконливість побаченого й почутого за день – то минуле, хоч і недалеке. Психологічна переконливість досягається силою багатства мовних форм, стилістичних фігур, гостротою сюжету: «Річ така, що в нас усі один про одного «невисокої думки». Тон цей завів Шевельов, він «невисокої думки» про всіх діючих письменників. Осьмачка «невисокої думки» про всіх, крім себе, Чапленко «невисокої думки» про Дивнича. І навпаки Бойчуки і Ко. «невисокої думки» про нас. І навпаки. і т.п. Про Журбу теж багато людей «невисокої думки», але до неї доходять тільки вихвалювання, от вона і не знає, а уявляє себе най... Так і мені не кажуть...».

І хоч голова ОУП «Слово» Г. Костюк докладав зусиль, щоб об'єднати письменників довкола літературної організації через любов до рідної культури, але, як бачимо, нічого в нього не виходило. Сама Д. Гуменна також була невисокої думки про своїх колег, скажімо, в Ю. Косачеві, назвавши його вигаданим ім'ям Гінго, помічала негативні риси, синтезуючи низку епітетів: «За тією хоровою поезією стоїть гризня за славу і позицію. За цією проповідницькою маскою – Гінго, хитренький, підленький брехунець... ця людина багато перебрала і не може бути відданою. Звик до зміни захоплень і не здібен до постійного, певного». «Ця людина одночасно і хитрує, дурить, дрібносебелюбна, скупа, свої інтереси стереже, хитра, лукава. Як можна поєднати з багатим умом? Про Рудольфа Штайнера я ніколи не чула б, якби не від нього. І кожен раз щось нове. На мене він начхав тому, що не знайшов у мені високих вібрацій, скучна я для нього».

Характеризуючи колег, письменниця забувала про свої меркантильні інтереси, бо й вона, будучи членом МУРУ, видрукувала роман «Діти Чумацького Шляху», а невдовзі стала висловлювати невдоволення від його діяльності з думкою покинути ряди організації. Подібне невдоволення літераторами, які належали до ОУП «Слово», висловлювала у США, хоч сама була членом і засновником письменницького об'єднання. Так, у листі (25.11.1977) до Д. Нитченка писала: «Трохи часом мені здається, що «Слово» стало начебто львівським літературним клубом, але нема ради. Хоч щось робиться. Ювілеї Козакові, розголос про книжку Нижанківського яко літературну подію (на мою думку, вельми роздуто) тощо». Д. Гуменна ніби народжена для «історичності» і була занурена в неї. З приводу цього К. Ясперс розмірковував, що «життя людини як такої в світі визначається її зв'язком зі спогадами про минуле і з передбаченням майбутнього. Вона стає сама собою завдяки традиціям, що дають їй змогу заглянути в темні глибини свого походження, і жити, відчуючи відповідальність за майбутнє своє і своїх близьких; занурена на довгий час в субстанцію своєї історичності, вона справді присутня у світі, що створений нею із отриманої спадщини».

У такий спосіб, ідучи за течією життя, записуючи в щоденник події минулого, авторка надає можливість читачам «зазирнути» в історичний період часу, осмислити літературні й культурні події, що відбувалися довкола неї та її оточення. Концепція суб'єктивно-психологічної оцінки щоденника прочитується у матриці психологічного контексту, а структура, дискурс подієвості – через сприйняття інформації «екзистенційного» поля як стан душі наратора. Адже «література є засобом вираження національної ідентичності, а перемоги та поразки дуже різняться в інонаціональних середовищах і певною мірою залежать від чинників, відображених саме в літературі», – резюмує Єва Томпсон у книзі «Трубадури імперії: російська література і колоніалізм». Докія Гуменна в щоденникових зошитах намагалась окреслити коло питань, що їх мусить вирішувати український письменник в еміграції, зберегти ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самосвідо-

мості в поліетнічному просторі, бо, як зауважує С. Андрусів, «нації потрібна ідентичність, щоб не тільки дати лад власному життю, а й впорядкувати світ навколо себе, ідентичність усувала відчуття загубленості, непевності, незахищеності, непоінформованості».

Отже, в процесі дослідження нами виявлено, що образ наратора (оповідача) ототожнюється з культурною традицією українців, що, втім, репрезентує й етнічну ідентичність. В щоденнику виразнено ідентичність «Я»-автора (*Self-identity*) як єдність цілей, мотивів і смисложиттєвих установок індивіда, який усвідомлює себе суб'єктом творчої діяльності. «Я»-его відрефлексовано в моделюванні власної біографії, світогляді. Докія Гуменна об'єктивні і суб'єктивні тенденції розвитку української діаспорної літератури розкриває крізь трансформацію наративу історії власного «Я», суб'єктивну реакцію стосовно діяльності «Іншого». У такий спосіб оберігаючи й вивищуючи свій авторитет, обізнаність у сфері національної культури. Досягнуту ідентичність уповні проявила в процесі практичної самореалізації, в творчому ореолі. Про що б не писала Д. Гуменна, кожна подію, явище підганяла до концептів національної ідентичності, її тексти наче освітлюють безпекову функцію, себто монолітна пам'ять убезпечувала націю в поліетнічному середовищі від світоглядного, культурного, політичного розшарування, у такий спосіб підсилювала доцентрові настрої літературної й культурної громади. Нефікційна проза (спогади, щоденник) Д. Гуменної свідчить про її високий патріотичний, націєцентричний чин. Авторка щоденника, мемуарів оберігала літераторів-українців у розсіянні від колективної пам'яті як джерела національної дезінтеграції.

Список основних джерел та літератури:

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Монографія / С. Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка; Тернопіль : Джура, 2000.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 1.

3. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 5.

4. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 6.

5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 7.

6. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 8.

7. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 10.

8. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Оп. 12.

9. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Кн.1 : Київські кручі; Кн.2: Жар і крига / Д. Гуменна; Передмова В.І. Пепа; Післямова С.І. Горошко. – К. : Дніпро, 2004.

10. Зарубіжна філософія XX століття // Читанка з історії філософії. – Кн.6. – К. : Довіра, 1993.

11. Листи Докії Гуменної до Дмитра Нитченка. Третя частина [електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.yatran.com.ua/articles/567.html>. – Дата звернення : 3.09.2016.

12. Томпсон Є. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Єва Томпсон ; Пер. з англ. М. Корчинської. – К. : Основи, 2006.

13. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Прогресс, 1991.